

ОСВІТНІ АСПЕКТИ ВІЛЬНОГО ЧАСУ

Наталія САВЧЕНКО (Кіровоград)

Стаття присвячена проблемі вільного часу як важливої суспільної і освітньої категорії. Наводяться результати анкетних опитувань, які з'ясовують ставлення сучасних польських учнів і вчителів до освіти у вільний час.

Статья посвящена проблеме свободного времени как важной общественной и образовательной категории. Приводятся результаты анкетных опросов, которые выясняют отношение современных польских учеников и учителей к образованию в свободное время.

Ключові слова: вільний час, мас-медіа, форма активності, аніматора освітньої діяльності.

Постановка проблеми. Бюджет вільного часу у сучасному суспільстві постійно зростає. Він пов'язаний з багатьма галузями життя. Визначає місце людини в суспільстві, звертаючись до принципу: «Покажи мені, як ти проводиш вільний час, і я скажу тобі, якою ти є людиною».

Вільний від роботи і сну час став важливою педагогічною категорією. Зацікавленість педагогіки проблематикою вільного часу виростає з необхідності освітнього впливу на цю сферу життя людини. Ніхто не володіє природженим вмінням належного проведення вільного часу. Нині існує більша, ніж будь коли, потреба «освіти у вільний час», який у новій цивілізації стає важливою частиною життя і розвитку людини. Проблематика освіти у вільний час виростає з суспільних змін,

серед яких домінують демократизація життя, новий економічний порядок, егалітаризм, плюралізм, консумпціонізм [1, s. 100-105; 2, s. 37].

Аналіз досліджень і публікацій. Наша стаття ґрунтується на матеріалах наших анкетних досліджень, проведених у 2008/2009 навчальному році, які охопили 327 учнів п'ятих і шостих класів та 138 вчителів початкових шкіл та гімназій у Люблінському і Великопольському воєводствах Республіки Польща.

Постановка завдання. Метою нашої статті є з'ясування деяких аспектів проблеми освітньої діяльності у вільний час, зокрема, ролі мас-медіа як чинника освіти у вільний час, ставлення вчителів до освіти у вільний час.

Виклад основного матеріалу.

Вільний час в житті людини – це низка різноманітних, взаємопроникних функцій. Його брак має сильний і негативний вплив на здоров'я, ставлення до людей і особисті досягнення. Вільний час, наповнений відповідними заняттями, має принципове і позитивне значення для розвитку індивіда.

Вільний час раціонально призначається для:

- відпочинку, тобто регенерації фізичних і психічних сил;
- розваги (що дає приємність);
- суспільної діяльності добровільного і безкорисливого характеру;
- розвитку зацікавленостей індивіда через здобування знань і аматорську артистичну, технічну, наукову чи спортивну діяльність.

Існують різні чинники, від яких залежить формулювання визначення вільного часу. Це, зокрема:

- природні умови,
- матеріальний рівень життя,
- культурні традиції,
- інтелектуальний рівень суспільства та індивідів.

Вільний час є питанням, яким займаються спеціалісти багатьох наукових дисциплін (педагоги, соціологи, інженери, лікарі та ін.). Результатом цього є велика література на цю тему. Кожен з авторів інакше визначає поняття вільного часу, хоч змістом до себе схожі. Ми наведемо найпоширеніше визначення. Вільний час [franc. *loisir*, англ. *leisure*] – час що є у розпорядженні індивіда після виконання ним обов'язкових завдань: професійної роботи, обов'язкового навчання в школі, виконання необхідних домашніх завдань, в якому може він виконувати діяльність згідно своїм уподобанням, психосоціальним потребам.

Вільний час дітей і молоді є іншою категорією ніж вільний час дорослих. Відрізняється він перш за все тим, що:

- довший;

– характеризується менш урізноманітненими формами і місцем проведення;

– більшим контролем і доглядом з боку дорослих;

– більше в ньому пасивного відпочинку,

– у меншій мірі це час, в якому поведінка дітей є галузь безперешкодного вибору форм і місця використання вільного часу.

У літературі вказується на існування чотирьох аспектів вільного часу і наголошується на необхідності збереження рівноваги між ними.

Такими аспектами вільного часу є:

1) суспільні взаємодії, неформальні, позаінституційні товариські контакти. Важливим складником цього аспекту є соціалізація;

2) активність інституцій, серед яких важливе місце відіграють позашкільні заклади (будинки культури, спортивні об'єкти тощо);

3) засоби масової комунікації;

4) проведення вільного часу у формі тривалого перебування поза місцем проживання [3].

Результатом збереження пропорції між згаданими аспектами є урівноважений розвиток особистості. На жаль, дослідження свідчать, що нині домінує однорідна модель активності, а саме – «медійні» форми проведення вільного часу. Дослідження, проведені в 2008/2009 навчальному році серед 327 учнів п'ятих і шостих класів початкових шкіл та гімназій у Люблінському і Великопольському воєводствах, виявили, що регулярну активність «перед монітором комп'ютера» у вільний час декларує 74,5% учнів. Численні свідчення (87%) стосуються анімації, ігор і розваг. Доступ до них мають майже всі діти і молодь. Непокоїть факт, що близько 84% ігор залучає гравця до актів брутального насильства, деструкції і жорстокості. Комп'ютерна гра сприяє формуванню відмінної від суспільно схвалюваної системи цінностей, в якій насильство пов'язується з нагородою, а брак наслідку віртуальних вчинків в реальному світі стає причиною конфліктів неповнолітніх з правом. Досліджувані учні висловлюють думку, що частіше вільний час проводять перед екраном монітора, відмовляючись від інших форм активності (43,5%). До найчастіше вказуваних видів ігор учні зарахували: ігри-акції – First-person shooter (FPS), Third-person perspective (TRP), сюжетні ігри, пригодницькі, бігові, спортивні. Специфічно складається психіка дитини, яка перебуває під сильним впливом комп'ютерних ігор. Така дитина часто приписує іншим ворожі наміри, ослабляє власні емпатичні вміння, налаштовується на підпорядкування інших [4, s. 204-232]. Натомість 24% досліджуваних учнів «мандрують» Інтернетом без виразного мети, у пошуках випадкових сторінок розважального характеру.

Домінує в проведенні дітьми вільного часу телебачення. Як систематичний спосіб активності залучає близько 76% учнів. Домінують музичні, розважальні, спортивні канали, і нечасто – освітні чи інформаційні. Учні охоче проводять час перед екраном телевізора в зв'язку з браком альтернативних можливостей. Особливо їх дефіцит стосується дітей і молоді з містечок і сіл. Така тенденція має відносно тривалий характер [5, s. 56].

Виявлений у ході наших досліджень брак різноманітних зразків проведення школярами вільного часу, реальних переживань, зведення взаємодії з ровесниками до контакту через мас-медіа позбавляє дітей шансів на всебічний розвиток.

Таке становище є серйозним викликом для сучасної школи. Незважаючи на численні зміни, що відбуваються в її структурі, вона все одно сприймається учнями як місце, в якому домінує нудьга і схематизм, а справжнє життя починається за її стінами.

На нашу думку, шанс для виправлення такого становища – у посиленій увазі до позакласних і позашкільних занять. Їх важливою ознакою є вільний характер. Знання, вміння і навички, що здобуваються на таких заняттях, є важливим елементом формування свідомості й індивідуальності (зокрема, і професійної) молоді людини [6, s. 158].

Однак доводиться констатувати, що ставлення вчителів початкових шкіл та гімназій до занять згаданого типу може бути визначене як пасивне. У анкетних дослідженнях, проведених в 2008/2009 навчальному році серед 138 вчителів люблінських і великопольських початкових шкіл і гімназій найчастіше виявляється великий скептицизм щодо залучення до проведення позакласних і позашкільних занять. На думку 67% вчителів учні не вважають школи важливим для себе місцем всебічного розвитку – а тому організація різних форм позакласних занять не є на думку досліджуваних вчителів ініціативою, вартою зусиль. Вчителі сприймають своїх підопічних як неохочих в цілому до будь-якої навчальної діяльності.

Таке становище має своїм джерелом думку вчителів на тему власних компетенцій щодо реалізації вільночасових завдань. Досліджувані аж у 82% не почувалися готовими до освітньої діяльності в сфері вільного часу. У відповідях вчителів підкреслюється, що завданням школи є насамперед навчання в сфері окремих предметів – натомість освітою у вільний час повинні займатися позашкільні інституції та батьки. Лише 8% вчителів вважає навчальну екскурсію істотним елементом підготовки до реалізації вільночасових завдань. Домінуючою формою реалізації процесу навчання, на думку вчителів, залишається шкільний клас.

Отже, виникає картина школи як місця, в якому освіта у вільний час сприймається як маргінальне явище, і залучений до неї вчитель

наражається на нерозуміння з боку колег. Вчителі підкреслюють (67,5%), що позакласні заняття (які реалізуються, до речі, за підтримки Європейського суспільного фонду) частіше залучають дітей молодшого шкільного віку. Важче спонукати до участі в них гімназистів. Досліджувані вчителі (69%) підкреслюють, що ставлення дітей і молоді на проведення вільного часу у одноманітних, пасивних формах є наслідком дозволу і згоди батьків.

Низьким є усвідомлення вчителів важливості власного вільного часу. 85% респондентів вказують на брак цієї категорії в загальному бюджеті часу. Найчастішими видами активності, які поглинають вільний час, є різноманітні форми доучування і професійного вдосконалення у вигляді навчання академічного (28%), післядипломного (62,5%), професійних курсів (46%). Вчителі декларують необхідність великих витрат часу для підготовки навчального матеріалу (83%), яка на їх думку нерідко відбувається саме за рахунок вільного часу. Серед інших досліджуваних виступають рутинні форми його проведення. Обмежуються переглядом телебачення, товариськими зустрічами, візитами до кінотеатру, торгівельного центру.

Якщо навколишнім середовищем активності дорослої людини є робота, то у випадку дитини – це розваги. Під час ігор і розваг дитина набуває численних навичок, отримує інформацію про свої можливості, розвивається. Розвиток вимагає зусилля. Нині ж запанувала тенденція звернення до готових рішень. Досліджувані учні вказували (43,5%), що їх ігри і розваги рідко спираються на власну активність (наприклад, конструктивну). Частіше вони користуються так званим «готовим продуктом», який не вимагає додаткових зусиль. У меншому ступені звільняв активне положення, шукальне, творче. Такий стан Це сприяє зростанню пасивної поведінки серед молоді і дорослих. Учні, опитані щодо міри їх самостійності у заняттях вільного часу, відповідали, що охочіше беруть участь в організованих формах, у яких бувають найчастіше пасивним споживачем чи спостерігачем (64%).

Частою формою активності у вільний час, яка набуває патологічного характеру, стають години, що проводяться молоддю в торгівельних центрах. Шкільна молодь в такій формі проведення вільного часу вбачає розваги. Гімназисти, опитані щодо мети візитів до торгівельних центрів, відповідали, що їх вабить динаміка такого місця (44,5%), анонімність і свобода (29%), можливість зміни власної тотожності («бути кимось іншим») (23%). Торгівельний центр є на думку учнів місцем зустрічей з ровесниками (37%), місцем заходів культурного характеру (28%), розвагою самою по собі (68%).

Торгівельний центр став місцем, в якому як у фокусі зосереджуються суспільно небажані явища (проституція неповнолітніх,

залежності тощо). Респонденти відповідають, що знають про загрози, пов'язані з місцями такого типу, але відповіді про власний в цьому відношенні досвід пропускають (92,5%).

Активність у вільний час є площиною індивідуального вибору. Необхідною стає підготовка дітей і молоді до самостійної реалізації вільночасових завдань. Важливо, щоб паралельно відбувалося зростання усвідомлення важливості гідного вільного часу, розуміння його як істотного складника розвитку індивідуальності в процесі становлення людини. Доступні можливості проведення вільного часу мають неоднакову цінність. Важливим є навчання дітей і молоді відповідним умінням і навичкам розпізнавання (критичної оцінки).

Сьогодні перед освітою стоїть багато нових викликів. Новий вимір освіти, який передбачає велику увагу до вільного часу, вимагає суспільного усвідомлення і залучення всіх суспільних груп. Потрібна підтримка батьків, вчителів, потрібна підготовка фахівців – аніматорів позашкільної освіти.

Висновки. Вільний час у наш час став важливою суспільною і освітньою категорією. Він – важлива ланка побудови індивідуальності сучасної людини. Вільний час формує сприйняття, привчає до пізнання світу культури. Це вимагає активної педагогічної діяльності, результатом якої будуть уміння і навички відповідального вибору. Однак роль аніматора освітньої діяльності у вільний час нині все більше переймають медіа – головним чином Інтернет і телебачення. Це формує домоцентричну і нерідко асоціальну модель проведення вільного часу. Зростання бруталізації суспільного життя, численні прояви агресії, що зустрічаються вже у молодшому шкільному віці, обумовлюють необхідність постановки питання про джерело таких явищ та пошуку моделі розв'язання проблеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. K. Denek, Edukacja pozalekcyjna i pozaszkolna, Poznań 2009, s. 100-105.
2. K. Denek, Poza ławką szkolną, Poznań 2002.
3. E. Wnuk-Lipiński, Budżet czasu - struktura społeczna, polityka społeczna, Wrocław 1981.
4. B. Siemieniecki (red.), Pedagogika medialna. Podręcznik akademicki, Warszawa 2007, s. 204-232.
5. Z. Kwieceński, Organizacja czasu wolnego dzień wiejskich, Warszawa 1976, s. 56.
6. Z. Wiatrowski, Podstawy pedagogiki pracy, Bydgoszcz 2005, s. 158.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Савченко Наталія Сергіївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: теорія і практика позашкільної освіти молоді у Польщі.